

ФУНКЦІЇ ТОПОНІМА ЯК КОМПОНЕНТА ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СЛОВСПОЛУЧЕННЯ

FUNCTIONS OF TOPONYMS AS A COMPONENT OF TERMINOLOGICAL COLLOCATION

Телеки М.М.,

orcid.org/0000-0003-4161-4386

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет»

Синиця В.Г.,

orcid.org/0000-0002-5717-7267

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет»

Мета статті – вивчення під кутом когнітивної лінгвістики топонімів як компонентів термінологічних одиниць на матеріалі англійської та латинської мов. Об'єкт – медична термінологічна підсистема «Інфектологія». Предмет дослідження – інформаційна та ідентифікуюча ролі топонімів на позначення спеціальних понять в інфектології. Матеріал дослідження – довідники та кількамовні медичні енциклопедичні словники. Методи дослідження: метод вибірки, описовий, аналізу, соціолінгвістичний. Топоніми відображають соціально закріплені уявлення про локальні розміщення певного розряду денотатів дійсності. Найменування віддзеркалюють зафіксоване в лексичній одиниці сприймання людиною фрагменту дійсності, формування моделі частини світу як результат її когнітивної і практичної діяльності. Як компонент термінологічного словосполучення, топонімійна назва вказує на місце виявлення інфекційного захворювання і містить різні відомості про: джерело інфекції (фактори навколишнього середовища, тварини, антропонози, що властиві певній місцевості, певному середовищу); механізм розвитку та прояв хвороби на цій території. Висновки: топоніми у складі термінологічного словосполучення виконують інформаційну роль, висвітлюють соціально-пізнавальний досвід, накопичений людиною у процесі еволюції наукових і суспільних знань. Окрім того, топоніми виконують уточнювальну функцію; виділяють захворювання, носія інфекції за більш або менш суттєвими ознаками з низки йому подібних і покликані ідентифікувати та індивідуалізувати позначуване поняття. Практична значимість дослідження полягає в поглибленому вивченні специфіки формування сучасної термінологічної підсистеми латинської та англійської фахової мов галузі «Інфектологія».

Ключові слова: топонім, термінологічне словосполучення, інформаційний, ідентифікуючий, інфектологія, інфекційний процес, інфекційна хвороба.

The purpose of the article is to study the role of toponyms as components of terminological units based on the material of English and Latin languages. The object of the article is medical clinical terminological subsystem of "Infectology". The subject of the research is the informational and identifying role of toponyms for designating special concepts in medical clinical subsystem of "Infectology". The research material were reference books and multilingual medical encyclopaedic dictionaries. The used research methods were: the sampling method, the descriptive method, the method of analysis and sociolinguistic method. Toponyms reflect socially fixed ideas about the local placements of a certain category of reality denotations. The names reflect a fragment of reality fixed in the lexical unit of perception by a person, the formation of a model of a part of the world as a result of its cognitive and practical activities. As a component of terminological collocation, the toponymic name indicates the place of detection of the infectious disease and contains various information about: the source of the infection (environmental factors, animals, anthroponoses that are inherent in a particular area, a certain environment); the mechanism of development and manifestation of the disease in this territory. Finding: Toponyms in the composition of terminological collocations play an informational role, light up the social and cognitive experience, accumulated by a person in the process of scientific and public knowledge evolution. In addition, toponyms perform a clarifying function; they isolate the disease, the carrier of infection with more or less significant features from a number of similar ones and are designed to identify and individualize the designated concept.

The practical significance of the research lies in the in-depth study of the modern terminological subsystem formation specifics of Latin and English professional language of "Infectology". Practical value can be applied for writing educational and methodical literature in Latin and English for future specialists in the medical field of knowledge.

Key words: toponym, terminological collocation, information, identifying, Infectology, infectious process, infectious disease.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Когнітивний напрям лінгвістичних досліджень у термінознавстві

розглядає термін як вербалізоване позначення результату пізнавальної діяльності людини. Він уможливорює аналіз виникнення і розвиток спеціального знання, встановлення причин і механізмів

мів динамічних процесів термінологічної номінації з урахуванням комунікативних потреб у сфері науково-професійних медичних знань. Актуальним досі залишається вивчення когнітивних, семантико-структурних особливостей термінів, пов'язаних з їхнім практичним використанням, а також проблеми синонімії, полісемії, топонімії, специфіки номінації в галузевих термінологічних підсистемах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Термінологічними одиницями (переважно термінологічними словосполученнями) з топонімійним компонентом у галузі медицини найчастіше послуговуються фахівці: науковці, описуючи хвороби у працях, наприклад, про епідемічний процес *гарячки Західного Нілу*, циркуляцію вірусу якого виявлено у всіх ландшафтно-кліматичних зонах Закарпаття (У. А. Шуль «Епідеміологічні особливості гарячки Західного Нілу та оптимізація системи епідеміологічного нагляду на ендемічних територіях». Львів, 2017. 164 с.), або медичні працівники – у практичній діяльності. Трапляються окремі лінгвістичні описи, в яких згадуються медичні (фармацевтичні) терміни з топонімійним компонентом: Džuganová Vožena [10, с. 66], Починок Л., Маковська О. [11, с. 60] – в англійській клінічній термінології; І.Л. Кучешева – в англійській та німецькій мовах [4, с. 60]; Лехніцька С.І. – у фармацевтичній термінології і номенклатурі; Коваль Р.С. – у термінології фізичної й медичної реабілітації на матеріалі французької та української мов.

Названі праці торкаються проблем лексико-семантичного аналізу власних імен для позначення медичних термінів, окремих способів словотворення з натиском на маргінальні процедури, укладання енциклопедичного словника медичних термінів із пропріальним компонентом, опис основних моделей творення топонімійних словосполучень. Детальний аналіз термінологічних одиниць із топонімом, використовуваних у клінічній термінології у випадку інфекційних хвороб, залишається поза увагою дослідників.

Наше дослідження спрямоване на вивчення під кутом когнітивної лінгвістики інформаційної та ідентифікаційної ролі топонімійних назв у термінологічних одиницях, що функціонують в інфектології на матеріалі англійської та латинської мов.

Досягнення мети забезпечує виконання таких завдань: здійснення вибірки термінів із топонімійними назвами; короткий опис теоретичних засад лінгвістичного трактування поняття «топо-

нім»; опис факторів, що висвітлюють інформаційне та ідентифікаційне призначення топонімійних назв у термінологічних одиницях.

Об'єктом дослідження є топонімійний простір медичної клінічної термінологічної підсистеми «Інфектологія».

Предметом дослідження є інформаційне та ідентифікаційне призначення топонімів у термінологічних словосполученнях, що функціонують в інфектології.

Методи дослідження: методи вибірки, описовий, аналізу, соціолінгвістичний.

Джерельною базою роботи слугували термінологічні словосполучення з топонімійними назвами, дібрані з довідника «Симптоми і синдроми при інфекційних хворобах», 1998 [9] та зі словників: «Ілюстрований медичний словник Дорланда: Англо-український ілюстрований словник у 2-х т.», 2002 [2], «Українсько-російсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я», 2015 [6].

Виклад основного матеріалу. Когнітивна діяльність людини пов'язана з поняттям концепту. Для позначення нового знання індивідуум відштовхується від відомого йому концепту, існуючої класифікації понять із метою визначення місця для нового явища. Таким об'єктом дійсності є концепт простору. Філософія розглядає простір поряд із часом як загальну форму буття всіх матеріальних систем і процесів, оскільки не існує об'єкта поза простором і часом. Людина пізнає та виділяє в будь-якому об'єкті його складові частини, їх взаємне розміщення (місце, форму, величину об'єктів, тобто їхні просторові та метричні властивості). Мисленнєвий процес отримує мовне вираження результатів пізнання і завершується назвою об'єкта спостереження.

Вивчення найменувань просторових об'єктів вивчає наука топоніміка. Опорним поняттям топоніміки є топонімія – сукупність назв (топонімів) на певній території. Топоніміка належить до інтегральних наукових дисциплін і торкається, в першу чергу, трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики. Основне призначення географічної назви – необхідність орієнтації у просторі та розрізнення об'єктів у процесі пізнавальної і трудової діяльності. На думку Л.Ф. Ельцова, Б.І. Рєпіна, «індивідуальний просторовий досвід взаємодії людини зі світом задає концептуальну картину цього світу, фіксуючи властивості простору» [1, с. 107]. У пізнанні навколишнього середовища людина часто насамперед зауважує ті аспекти, які в певний період часу є важливими для неї, її діяльності та існування [8, с. 21].

Мовознавчі розвідки розглядають топонім як власну географічну назву (грец. τόπος – місце; місцевість, область, країна, простір й ὄνομα, ὄνομα – ім'я, назва). Топоніміка аналізується в розділі ономастики, який вивчає топонімію, походження, значення, а також правопис власних географічних назв [7, с. 198], походження топонімічних систем (ландшафтів) [8]. У кембриджському словнику англійської мови топонім тлумачиться як *a word that is the name of a place* (слово, що є ім'ям місця) (<https://dictionary.cambridge.org/ru/>). Вважається, що термін «топоніміка» з'явився в англійській мові в 1876 році, і з того часу його використовують замість слова «топонім», особливо серед географів або у професійному дискурсі [13]. Дослідник топонімії в мовознавстві В. Никонов відзначав, що топоніміка вказує не тільки на географічне середовище, а й ставлення суспільства до нього (Славянский топонимический тип. Вопросы географии, 1962. № 58: Географические названия). Крім мовознавства, топонімікою цікавляться такі науки, як ботаніка, зоологія, археологія, народознавство, етнографія та ін.

Топонімічні назви знаходять своє відображення в медичних термінах, особливо яскраво віддзеркалених у найменуваннях інфекційних хвороб. Інфекційні захворювання й досі залишаються однією з основних загроз для здоров'я людини. У зв'язку із цим протягом багатьох століть продовжують вивчати фактори, що впливають на виникнення епідемічних процесів під час інфекційних хвороб. До нашого часу збереглися окремі описи натуральної віспи – у старовинних китайських манускриптах (XII ст. до н. е.), та чуми, поліомієліту, малярії – у давньогрецьких рукописах (IV-II ст. до н. е.); тифу, дизентерії, правця, бешихи – у працях Гіппократа (460-377 рр. до н. е.). Із часом виникла наука про епідемії (грец. ἐπιδημία – який має всенародне поширення; λόγος – вчення), термін, що визначав наростання або появу великої кількості захворювань, які раніше не траплялися на певній території.

Вивчення інфекційних процесів протягом століть закріплювали у спеціальних поняттях, термінологічних номінаціях із топонімічною назвою, які зберігали інформацію про інфекційні хвороби на певній території.

Топонім, приєднаний до терміна, що позначає хворобу, вказує на її локалізацію. Найменуванні місцевості, де відбувається спалах хвороби, може повідомити про різні сторони людського буття, які впливають на перебіг хвороби: локальні мовно-історичні явища, кліматичні умови; тваринний світ; географічні, природні та соціально-

економічні особливості окремої країни, регіону; випадки із соціального життя людей, їхнього побуту; міграційні рухи населення; економічні та культурні контакти тощо. Саме такі відомості дають можливість охарактеризувати причини виникнення інфекції, ступінь розвитку інфекційного процесу та застосувати відповідний спосіб лікування. Зазвичай збудниками хвороб стають віруси різних класів, а частим джерелом інфекції є тварини, в тому числі клас птахів та комах.

Незважаючи на панівний у світі статус англійської як міжнародної, англійська медична термінологія в найменуваннях хвороб переважно зберігає корені латинського / грецького походження, що ще раз підтверджує факт інтернаціонального походження медичної термінології [12, с. 64]. Так, топонім *Сент-Луїс* у термінологічному словосполученні лат. *encephalitis St. Louis* – англ. *encephalitis St. Louis* (syn. *encephalitis American*) – *енцефаліт Сент-Луїс* (син. *енцефаліт американський*) зберігає інформацію про важку епідемію 1933 року в США у місті Сент-Луїс (англ. St. Louis, фр. Saint-Louis), штат Міссурі. Ознаками хвороби є загальна інтоксикація й ураження центральної нервової системи. Встановлення збудника захворювання, переносниками якого є комарі роду *Culex pipiens*, симптомів, дослідження крові та ліквору уможливило призначення адекватного лікування захворювання.

Найбільша тематична група інфекційних захворювань із топонімічними назвами – гарячки. Так, у терміні *гарячка* (син. *лихоманка*, *пірексія* ← лат. *pyrexia*, грец. корінь *-пур-* жар), лат. *febris*, англ. *Fever*; закладено поняття: підвищення температури тіла, жар; хвороба, що супроводжується високою температурою тіла; пристосувальна реакція організму, що підвищує імунологічний захист [6, с. 141]. Топонім *Bunyavera* уточнює локалізацію хвороби, передбачає опис особливостей перебігу інфекційного захворювання на вказаній території. Для фахівців-інфекціоністів термін із топонімічною назвою містить інформацію про гостре інфекційне захворювання, спричинене однойменним арбовірусом, і належить до групи тропічних комариних гарячок; має доброякісний перебіг: лат. *febris Bunyawera* — англ. *Bunyawera fever* – *гарячка Буньяверера* (місто в Уганді). Вірусологи під цим термінологічним сполученням одразу розуміють, що збудником хвороби є виділені у 2016 р. віруси, які дістали міжнародну наукову назву *Bunyavirales*.

Інше інфекційне захворювання лат. *febris marseillensis*, англ. – *Marseilles fever* (англ. *Spotted fever due to*) – *марсельська гарячка* – інформує про

інші ознаки: це гостре захворювання, спричинене *Rickettsia conorii*, передається через укуси іксодових кліщів; характеризується появою чорних плям на місці укусу, плямисто-папульозною або петехіальною висипкою, болем голови, артралгією, міалгією, ознобом, гарячкою, фотофобією. У назві приховані історичні відомості про походження та розповсюдження хвороби. Важливе значення в розпізнаванні хвороби мав багаторічний досвід науковців. Уперше її описали в Тунісі у 1910 році А. Конор та А. Брюш під назвою «туніська плямиста гарячка». Пізніше в Марселі у 1923 році спостерігали декілька випадків хвороби, що мала подібні ознаки до туніської, однак вчені Д. Ольмер та Ж. Омер не ризикнули їх об'єднати. Лише в 1927 році Ж. П'єрі виявив властивий для хвороби первинний афект та дав їй назву «Марсельська гарячка». У 1930 році підтвердилася гіпотеза про передачу названої хвороби через собачих кліщів. [5]. Топонім *Marseilles* у термінологічному словосполученні виконує не тільки інформаційну роль, але й слугує ідентифікатором, що розпізнає захворювання з низки йому подібних. Прикладом ідентифікуючої ролі топонімійного найменування у складі термінологічного словосполучення є назви збудників інфекційних хвороб – вірусів, як-от: 1) лат. *virus silvae Kyasanur* – англ. *Kyasanur Forest disease virus* – вірус хвороби кісанурського лісу; 2) лат. *virus Machupe* – *Machupe virus* (ін. назва *Bolivian hemorrhagic fever virus*) – вірус Мачупо; 3) лат. *virus Mayaro* – англ. *Mayaro virus* – вірус Маяро. Завдяки топонімійній назві розрізняють віруси різних класів, що спричиняють інфекційний процес: 1) вірус хвороби кісанурського лісу – вірус роду *Flavivirus*, що передається кліщами з роду *Haemaphysalis*, зокрема *H. spinigera*. Уперше виділений під час епідемії геморагічної гарячки серед лісових працівників і мавп у кі-

санурському лісі в штаті Майсур, Індія; 2) *virus Machupe* – аренавірус такарибського комплексу, який є етіологічним агентом болівійської геморагічної гарячки і передається під час контакту з інфікованими гризунами виду *Calomyscallosus*. 3) вірус Маяро – арбовірус роду *Alphavirus*, передається комарами роду *Haemagogus*; уперше виділений в окрузі Маяро, Тринідад. Спричиняє подібну до гарячки денге хворобу в Центральній і Південній Америці.

Володіння фахівцем інформацією, яка закладена в термінологічному словосполученні з топонімійним компонентом, дає можливість визначити джерело інфекції; за симптомокомплексом призначити специфічну діагностику; вибрати необхідне для кожної хвороби лікування; вжити профілактичних заходів в ендемічних зонах.

Висновки з даного дослідження. Топонімійні назви віддзеркалюють номінативну діяльність людини, яка здійснює найменування через суб'єктивно-об'єктивне сприймання найбільш характерної ознаки об'єкта. Суспільний і пізнавальний досвід із вивчення інфекцій, інфекційних процесів і хвороб, що траплялися на різних територіях, зафіксований у термінологічних одиницях і є джерелом термінологічної інформації. Топонімійні назви, виступаючи компонентом термінологічного словосполучення, в якому апелятив відображає об'єкт або явище, виконують інформаційну та ідентифікуючу функцію.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Інфектологія – одна з небагатьох підсистем медичної клінічної термінології, в якій широко репрезентовані топонімійні назви. Дослідження лексико-семантичних і структурних особливостей термінологічних словосполучень із топонімійним компонентом – перспективний напрям вивчення когнітивної та ономастичної природи латинських та англійських термінів інфектології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ельцова Л.Ф., Рєпин Б.И. О когнитивном подходе к анализу медицинской терминологии. *Филологические исследования: Филология и медицина*. Вып. 11. 2014. (2011). С. 105–109.
2. Ілюстрований медичний словник Дорланда: Англ.-укр. іл. слов. : (Більш 2 300 000 сл.) : у 2-х т. Пер. з англ. / гол. ред.: П. Джуль, Б. Зіменковський. 2-е укр. вид. Львів : Наутілус, 2003. Т. 1: А-Л. 1354 с. Т. 2: М-З. 2688 с.
3. Коваль Р.С. Топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації. *Наук. вісник Міжн. гум. ун-ту. Сер.: Філологія*. 2015. № 15. Том 2. С. 60–62.
4. Кучешева І.Л. Анализ имен собственных для обозначения медицинских терминов (на материале английского и немецкого языков) Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика». 2017. Т. 14, № 3. С. 59–61.
5. Марсельська_гарячка. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Марсельська_гарячка (дата звернення: 01.08.19).
6. Петрух Л.І., Головка І.М. Українсько-російсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я. Київ : ВСВ «Медицина». 2015. 968 с.
7. Словник української мови: в 11 т. Т. 10. 1979. С. 198. URL : <http://sum.in.ua/s/toponimija> (дата звернення: 01.08.19).

8. Таранова Н. Основні етапи розвитку топонімії як науки. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Серія: Географія*. Вип. 2. 2006. С. 19–26.
9. Тітов М.В., Гуль І.Р., Тітов В.М. Симптоми і синдроми при інфекційних хворобах. Київ : РВЦ «Ескулап», 1998. 172 с.
10. Džuganová B. English medical terminology – different ways of forming medical terms. *JAHHR*. Vol. 4. No. 7. 2013. P. 55–69. URL : <http://www.jahr-bioethics-journal.com/index.php/JAHR/issue/view/6>.
11. Pochynok L., Makovska O. Principles of compiling dictionary of medical terms with onymic component. *АПСНІМ*. 2014. № 3(3). P. 59–63.
12. Synytsia V.G., Myronyk O.V., Teleky M.M. Key terms of the field of medicine «Infectology»: lexicosemantic and etimological aspects / Modern engineering and innovative technologies. *Heutiges Ingenieurwesen und innovative Technologie*. Issue № 7. Part 5. March 2019. Karlsruhe, Germany. P. 59–64.
13. What is a toponym? URL : <https://www.worldatlas.com/what-is-a-toponym.html>. (available at: 01.08.2019).